

Един Радушић
Бахрудин Беширевић

Аграрно питање у политичком и друштвеном
животу у Босни и Херцеговини за време
владавине Аустроугарске

Кључно питање:

- Да ли је аграрно питање било политичко или економско питање?
- Да ли је аграрно питање допринело поделама у босанском друштву и миграцији становништва из земље?

Тема

Тема се бави аграрним питањем у БиХ, Србији, Косову, Македонији и Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца (Југославији). Покрива период од краја 19. века до 20-их година 20. века. Аграрно питање било једно од најважнијих питања у процесу промене отоманске (муслиманске) у хришћанску власт Аустријанаца и Срба. На крају отоманске владавине већина земљопоседника били су словенски муслимани, а већина сељака словенски хришћани. Промена власништва над земљом са муслиманских поседника на хришћанске сељаке била је једна од главних тачака српског националног покрета током стварања српске националне државе у 19. веку и стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (Југославије). Сваку промену власништва над земљом муслимани су схватили као директан напад на заједницу словенских муслимана, или чак на њихову религију. На крају, аграрно питање било је нека врста парадигме односа између муслимана и православних хришћана на Балкану, и између муслиманске и хришћанске државе. У данашње време, одузимање земље од словенских муслимана и давање исте хришћанима, види се као чин правде (од стране Срба) или као чин неправде (од стране Бошњака муслимана).

Циљеви

Радионица има за циљ да ученицима пружи информације о аграрном питању у БиХ и утицају овог проблема на животе људи.

Исходи учења

- Ученици ће научити о значају и суштини аграрног питања у БиХ;
- Ученици ће упоредити ставове различитих националних група у односу на предложена решења аграрног питања;
- Ученици ће анализирати повезаност аграрног и националног питања.

90
минута

Наставник даје упутства ученицима и дели их у четири једнаке групе. Свака група добија мапе, карту и документе који су везани за њихов задатак. Сврха мапа је да помогне ученицима да схвате позицију Босне и Херцеговине и позицију босанских религијских група у Монархији.

Ученици читају и анализирају текстуалне и остале историјске изворе, прате и кључно питање и питања која се односе на њихов конкретан задатак. Резултат њиховог рада треба бити записан у облику тачака, које ће представити један или два представника сваке групе. Група 1 представља позицију Аустроугарске владе.

Група 2 представља српску страну.

Група 3 представља позицију Бошњака муслимана.

Група 4 представља позицију Србије/Југославије и становништва земљопоседника и сељака након Првог светског рата. Након тога, сви ученици анализирају представљене аргументе и покушавају да одговоре на кључно питање: Да ли је аграрно питање било политичко или економско питање? Да ли је аграрно питање допринело поделама у босанском друштву и миграцији становништва из земље, и како?

Теза за завршну дискусију

Код страна фокусираних на аргументацију, да ли се прецизирају аргументи битни само за њихову страну, или обе стране? Да ли групе представљају аргументе битне само за њихову страну приче, или за обе стране?

Корак 1: Наставник даје инструкције за активност, упознаје ученике са кључним питањем и историјским контекстом радионице, дели ученике у четири групе, даје им изворе за рад и објашњава свакој групи шта је њихов конкретан задатак.

Корак 2: Анализира изворе, дискусија унутар групе и извођење закључака.

Корак 3: Кратки увод о анализираним историјским изворима и представљање закључака од стране једног или два представника сваке групе.

Корак 4: Завршна дискусија кроз призму кључног питања. Дискусија је фокусирана на ставове и аргументе четирију страна. Она указује на сличне или различите елементе у аргументацији.

1878.

Извор 1

БиХ и Балкан после 1878.

:// 111. /2012/07/19/ - - - / (6 A 2013)

Izvor 2

Верска структура земљопоседника с кметовима у Босни и Херцеговини 1 10.

Укупан број земљопоседника с кметовима	Укупно	Муслимани	Остали
	10.463 (100%)	.537 (1,15%)	26 (8,85%)

Die Ergebnisse der Volkszählung in Bosnien und der Hercegovina vom 10. Oktober 1910, 1912.

Група 1

Како је Аустроугарска разумела аграрно питање и какво решење је предложила?

- Који су били аргументи за такво решење?
- Да ли је могуће наћи у изворима одговор на питање: Да ли је аграрно питање утицало на миграције становништва у то време, и ако јесте, у којој мери?
- Како је жеља аустријске политике да има лојалне поданике утицала на аграрну политику?

Извор 1

Обећање Аустроугарске да ће решити аграрно питање

„Један од главних аргумената министра вањских послова Аустроугарске Андрасуја за добијање мандата његове државе над БиХ на Берлинском конгресу било је неријешено аграрно питање, које, по његовом мишљењу, оронула Османска царевина није у стању ријешити, препоручивши своју земљу као јаку и непристрасну снагу, способну да уреди прилике у тој немирној османској покрајини.”

Privreda i društvo u BiH, Sarajevo 1987, стр. 139

Извор 3

Најава поступног решавања аграрног питања

„Ништа се силом неће мијењати без зрелог просуђивања шта вам треба. Стари закони ће вриједити све док нови не буду донесени.”

187,

Извор 5

Британски конзул о аграрном питању и жељама сељака

„Сељаци не желе обрађивати поља за њихове бегове и аге и у незнању верују да ће промена власништва бити последица њиховог поступка... На овакве поступке сељака власт је реагирала издавањем објаве која упозорава сељаке да ће они који не обрађују њихова имања и не извршавају обавезе према поседницима бити подвргнути казнама. ...Аустријске власти настоје појачати поверење једнаким третманом и хришћана и муслимана, али мере власти не задовољавају хришћане. Они мисле да је праведно да не плаћају ништа земљовласницима.”

195/1212, у 19, 1879, . 8; 195/1212, у 1879, . 43, 3.

Извор 2

Аустроугарска власт о аграрном питању у саборским расправама 1 11.

„Аграрно питање у време окупације није ни постојало у форми откупа кметова (прелазак земље у руке сељака), већ је лежало у стварању правне сигурности између кмета и аге (земљопоседника). Влада може дакле мирне савести, потврдити да је аграрно питање тачно проучила, опрезно и непристрасно решавати почела, те га брзо и успешно решила.”

1911, /191011, XXX, 1916

Извор 4

Владин законски предлог о решењу аграрног питања

Параграф 1:
„Кметовска се селишта у Босни и Херцеговини могу откупити само добровољном погодбом између господара земље и кмета.”

Vladin

§ В, 1911., 1911, стр. 177

Извор 6

Став аустроугарске власти о промени власништва над земљом

„Још раније се могао уочити став Аустроугарске да се не дозволи прелазак земље у српско власништво и њихово јачање на том пољу. ...Наглашено је да би оваква промјена била политички непожељна, вјероватно због нараслог утицаја Србије и непоузданости српског етничког елемента. Циљ власти је био прелазак земље у аустријске руке, при чему би значајну улогу одиграла Аустријска банка са сумом до 10,000.000 круна. Купљена земља би била стављена на располагање аустријским колонистима.”

šć, Agrarno pitanje u bosanskohercegova kom Saboru, стр. 77

Група 2

Како српска страна разуме аграрно питање и које решење нуди?

- Који су били аргументи за такво решење?
- Да ли је могуће наћи у изворима одговор на питање: Да ли је аграрно питање утицало на миграције становништва у то време, и ако јесте, у којој мери?
- Како је аустријска аграрна политика утицала на лојалност или нелојалност Срба?

Извор 1

Српски сељаци о аграрном питању и његовој повезаности с питањем лојалности држави

„Становништво невесињског краја се сматра традиционалним власником земље коју обрађује и о томе се изјашњава 'То је власништво мог дједа, што су му га Турци силом одузели. Отоманска управа је силом одузела наш посјед и дала га феудалцима. ...док смо ми на свом огњишту и својој земљи слободни, можемо бити од користи и себи и Влади. Сваки феудалац је наш непријатељ и ко њега узима у заштиту, тај нас тлачи.'”

H. Kapid i , Iseļjavanje srpskog selja tva iz Hercegovine 1902., GDIBiH

Извор 3

Српски посланици у босанскохерцеговачком Сабору о аграрном питању и питању лојалности држави

„Због презадужености сељаци би при факултативном откупу (споразумом између земљопосједника и кмета) при првој неродици дошли на просјачки штап. С друге стране, од сељака који би се ослободио облигаторним начином (обавезним преласком у руке сељака без обзира на вољу земљопосједника) и држава би имала велике користи. Добила би одане поданике, прожете љубављу према домовини, који би били темељ реда и законитости. ...Број средњовјековне босанске властеле која је прешла на ислам није био тако велики, како говоре муслимани, и на почетку 19. стољећа у Босни је било свега 48 наследних бегова. Спахије на почетку османске управе нису били домаћи синови него странци, поријеклом из Азије. Тек у вријеме анархије у Османском царству асимилирани странци су приграбили сву власт у Босни, претварајући царске земље у своје баштине (власништво). С друге стране, Срби у Босанској крајини имали су аутономију у доба класичне османске власти, али су је временом изгубили, као и тапије (документ о посједу земље) на своју земљу, најчешће путем насиља. Ако би Срби и били досељеници из Старе Србије, Црне Горе и источне Херцеговине, сигурно су имали више моралног права на земљу од оних који су дошли из Анадолије или из неког другог дијела Мале Азије. ...И српски посланици сматрају аграрно питање животним за свој народ. ...Да дође до увјерења о нужности облигаторног откупа, министра Билинског је натјерала претпоставка да ће око целе Босне и Херцеговине бити један низ слободних сељака. Од сињег мора до тихог Дунава хватати ће српска држава, гдје ће бити слободни сељаци, па сад у БиХ кад виде сељаци, како су они у Србији слободни, могло би се догодити да почну гравитирати онамо.”

B 1910. 1911. BHS, // 1910/1911., Sarajevo 1911.

Извор 2

Обичан човек о аграрном питању

„Један Мостарац је причао 'знаш ли, господине, каква нам је данас фајда од кметова? Узми мијех, па га напуни зејтином и начини малу рупу, да капље кап по кап на земљу. У дуго времена кане по једна кап и земља је упије. Кад искапље сав зејтин, у мијеху нема ништа, а ни на земљи се не може познати, гдје је капало. Мијех ти је кмет, а земља ти је ара'.”

Srpska rije , br. 239, 2. (13.) 11. 1910.

Извор 4

Исељавање из Босне и Херцеговине

„За вријеме аустроугарске владавине (1878–1918) рачуна се да је Босну и Херцеговину напустило око 140.000 муслимана, који су се одселили у Турску¹ и око 30.000 до 40.000 Срба који су, већином, насељавани у Србију. ...Покрет исељавања сељаштва из невесињског среза добија на замаху и ширини одласком врних породица у Србију и шири се из Зовог Дола и Лукавца...”

ž ć, ž 16. 1902, /23; š ž ć, Iseļjavanje srpskog selja tva iz Hercegovine 1902., B .)

Извор 5

Песник Алекса Шантић о исељавању српског сељаштва из Херцеговине

„О, не дајте, Срби, да Вукова љага
Окаља вам образ чист ко сунце с неба!
Не идите, браћо, од роднога прага,
Јер мученој земљи мученика треба...
Треба мушке снаге и витешких рука,
Треба Обилића и слободних лава;
Треба ваше смрти и вашијех мука,
Јер, тамо далеко, наша зора спава.”

Знаш ли, брате, Невесиње равно?

„Знаш ли тамо оно мјесто славно,
Знаш ли, брате, Невесиње равно?
Тамо браћа у невољи цвиле:
Мрачна чела поникнула ником,
Следила се срца у јунака,
Следиле се душе у јунака,
Јер невоља опасала јака:
Зла година и зли јаничари,
Кроз кошеве празне вјетар дува,
Глад се цери, мученике мјери,
Окива их веригама љутим,
Соколима лака ломе крила,
Да нам земља остане без крила.”

Aleksa anti , SEOBA (1902.); ZNA LI, BRATE, NEVESINJE RAVNO? (1903)

Група 3

Како су Бошњаци/муслимани разумели аграрно питање и какво решење они нуде?

- Који су аргументи за такво решење?
- Да ли је могуће наћи у изворима: да ли је аграрно питање утицало на миграције становништва из тог времена, и ако јесте, у којој мери?
- Како је аустријска аграрна политика утицала на лојалност или нелојалност Бошњака муслимана?

Извор 1

Молба травничких и сарајевских бегова упућена аустријском цару 18 5.

„Положај муслимана под аустроугарском управом опћенито је почео да слаби и за то кривицу носе управне власти, јер не воде довољно рачуна да се поштују обичаји и прописи који су на снази нити воде рачуна о људској правди. Неузимање у заштиту права муслимана у аграрним стварима покренуло је муслимане на селидбу у Турску. ...За вријеме аустроугарске владавине (1878–1918) рачуна се да је Босну и Херцеговину напустило око 140.000 муслимана, који су одселили у Турску и око 30.000 до 40.000 Срба који су, већином, насељавани у Србију.”

Borba Muslimana BiH za vjersku i vakufsko mearifsku autonomiju, đ, : 1967. . 63; . ž ć, Moderne migracije, 123)

Извор 3

Муслимански посланици у Сабору о аграрном питању

„У Босни и Херцеговини муслимани сматрају да је за обавезан откуп кметова (обавезан прелазак земље у руке сељака без обзира на вољу земљопосједника) везан њихов животни опстанак. ...Кад бисте ви (Срби) хтјели братски радити... не бисте га ни онда кад би то питање ви одлучивали, требали форсирати. ...Муслимански су посједници старосједиоци, а земља босанских ага и бегова је њихова баштина (власништво) још од средњег вијека коју су им Османлије признале приликом освајања Босне, када је босанска властела махом прешла на ислам. Тек задње османско законодавство направило је од власника у потпуном смислу мутесарифе, тј. власнике у смислу шеријатског права... Краљевци и великаши босански, били су или католици или патарени (богумили), па ни народ није био православне вјере, јер је тада у Европи владало начело: Чија земља тога и вјера. Патарени толико вољеше своју баштину да ради ње и на ислам пређоше јер су је једино тако могли задржати по освајању Босне од стране Османлија. Православни народ у Босни није старосједилачки већ досељенички, и то највише из Старе Србије, који се у Босну насељавао у доба османске владавине, због смањивања броја муслимана услед куга и ратова. ...Када би закупник постао слободним сељаком, напредак му није извјестан јер ни слободни сељаци, којих је око половине, углавном не стоје ништа боље... Већина закупника није навикнута на самостално господарство земљом, неки чифлуци би се временом раскомадали и уситнили услед диоба међу сувласницима, те не би били довољни за прехранивање њихове породице и, на крају, постојала је опасност да, када земља буде мобилна, будући слободни сељак падне у руке зеленаша и претвори се у беземљаша. Од ових недаћа чифчија је био заштићен у закупничком односу, у којем се до тада налазио.”

В 1910. 1911. BHS, / 1910/1911., 1911

Извор 2

Муслиманске новине о важности земљопоседа

„Муслимани не пуштајте земље из руку, јер народ без земље је народ без будућности, јест стабло без коријења. Организујте друштва за куповање земље.”

"Musavat", br. 82, 8. X 1910.

Извор 4

Песник Алекса Шантић о исељавању босанскохерцеговачких муслимана

Остајте овдје
„Остајте овдје!... Сунце туђег неба,
Неће вас гријат кд што ово грије;
Грки су тамо залогаји хљеба
Гдје свога нема и гдје брата није.
Од своје мајке ко ће наћи бољу?!
А мајка ваша земља вам је ова;
Баците поглед по кршу и пољу,
Свуда су гробља ваших прадједова. ...
У туђем свијету за вас пелен цвјета;
За ове крше све вас, све вас веже:
Име и језик, братство, и крв света,
Остајте овдје!... Сунце туђег неба
Неће вас гријат кд што ово грије
-
Грки су тамо залогаји хљеба
Гдје свога нема и гдје брата није...”

Извор 5

Српски етнограф Јован Цвијић, о узроцима исељавања Бошњака муслимана

„Познато је да су се мухамеданци почели исељавати из Босне и Херцеговине после (аустроугарске) окупације; пред 1908. годину то исељавање је било сасвим ослабело; од анексије је узело највеће размере. Ово је нарочита врста миграција. У Европи мигрирају данас веће народне масе из економних узрока. Исељавање босанских мухамеданаца само је у малој мери изазвано економским, много више психичким узроцима. ...Али највећа опасност од исељавања босанских мухамеданаца и за српску народност и за остале домаће елементе у Босни у томе је што ће иза босанских мухаџира (исељеника) остати празне земље, велике просторије и што оне могу бити насељене странцима. ...Зато није довољно само откупљивање земље, које остану иза мухамеданаца у Босни, већ треба спречити да се на њима насељавају странци. Треба насељавати Србе, Хрвате и Словенце. Ако се не могу населити људи нашега језика, нека то остану унутрашње просторије, по којима ће се моћи домаћи раширити и умножити.”

С ć, O iseljavanju bosanskih muhamedanaca, " ž 16. 1910, , 3 (): В 1987.

Група 4

Извори за разумевање позиције српско / југословенске владе

- Како је српска/југословенска влада разумела аграрно питање и какво решење она предлаже?
- Који су аргументи за такво решење?
- Каква је била реакција земљопоседника и сељака и њихових политичких представника?

Извор 1

Претходне одредбе за припрему аграрне реформе, 27. фебруар 1919.

I Раскидање кметовских односа

„1. Кметовски (чивчијски) у БиХ, затим у новим крајевима Србије и Црне Горе разрешује се, а ново се стварање кметовског (чивчијског) односа забрањује.

2. Досадашњи кметови (чивчије) пролашавају се слободним власницима досадашњих кметовских земаља.

3. Досадашњи власници (аге) добивају за одузету земљу одштету, коју им гарантује држава. Посебним ће се законом одредити висина одштете и начин како ће се она исплатити.”

II Раскидање колонијалних односа

„7. Колонатски и остали кметству слични односи између господара земљишта и тежака у Истри, Горичкој, Далмацији и другим областима Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца раскидају се саобразно установама првог поглавља ...ових одредаба.”

Slu bene novine Kraljevstva SHS, 27. 1919; 6-
6-6, 1918-1988, стр. 275.

Извор 3

Устав Краљевине СХС

чл. 42

Феудални односи сматрају се правно укинати даном ослобођења од туђинске власти. Уколико су где пре тога рока почињене неправде разрешењем феудалних односа или њиховим претварањем у приватно правне односе, има се законом спровести исправка.

Кметови (чивчије), као и уопште земљорадници који обрађују земљу у кметству сличном односу, утврђују се као слободни сопственици државних земаља, не плаћају за то сами никакву одштету, и имају се убаштинити.

Slu bene novine Kraljevstva SHS, 142, 28. 1921;
6-6, 1918-1988, стр. 193.

Извор 5

Програм југословенске муслиманске организације

III Господарска политика

„...До рјешења кметовског питања остају непромијењено на снази и досадашњи правни одношаји између земљовласника и кмета, те правна заштита тога одношаја са обе стране.”

6-6, 1918-1988, . 205

Извор 2

Радикали и муслимански нацрт Устава

„...Још је теже питање аграра. За муслимане оно је најважније. ...Муслимани дакле траже накнаду апсолутну и општу, за сва добра ма какве природе била она, ако имају материјалну вредност а имала би им се одузети или су им већ одузета. А ево шта каже друга заинтересирана страна, тежаци босански, у свом уставу: 'Земља припада онима који је сами обрађују. Сви досадашњи облици држања и својине земље који су противни овом начелу укидају се уколико се законом не одреде изузеци. Нигде не смију постојати кметовски, чивчијски, колонатски и њима слични односи. За раскидање таквих односа у корист који су земљу радили не признају се накнаде.”

6-6, *Jugoslavije 1918-1988*, стр.
189-190

Извор 4

Аграрно питање у Босни и Херцеговини

„Одатле је реис-ул-улема Чаушевић тачно рекао предсједнику Земаљске владе Атанисију Шоли да је Босна запала под терор каквог не памти. На удару су се прво нашли бошњачки земљопосједници, којима су српски сељаци широм Босне једноставно палили куће и господарске зграде и тиме једноставно отимали земљу. Стање народа је било такво да је регент Александар у Манифесту народу од 24. XII 1918. (6. I 1919.) поред осталог изјавио: 'Ја желим да се одмах приступи праведном рјешавању аграрног питања и да се укину кметства и велики земљишни посједи. У оба случаја земља ће се подијелити међу моје сиромашне земљораднике, с правичном накнадом досадашњим њеним власницима.”

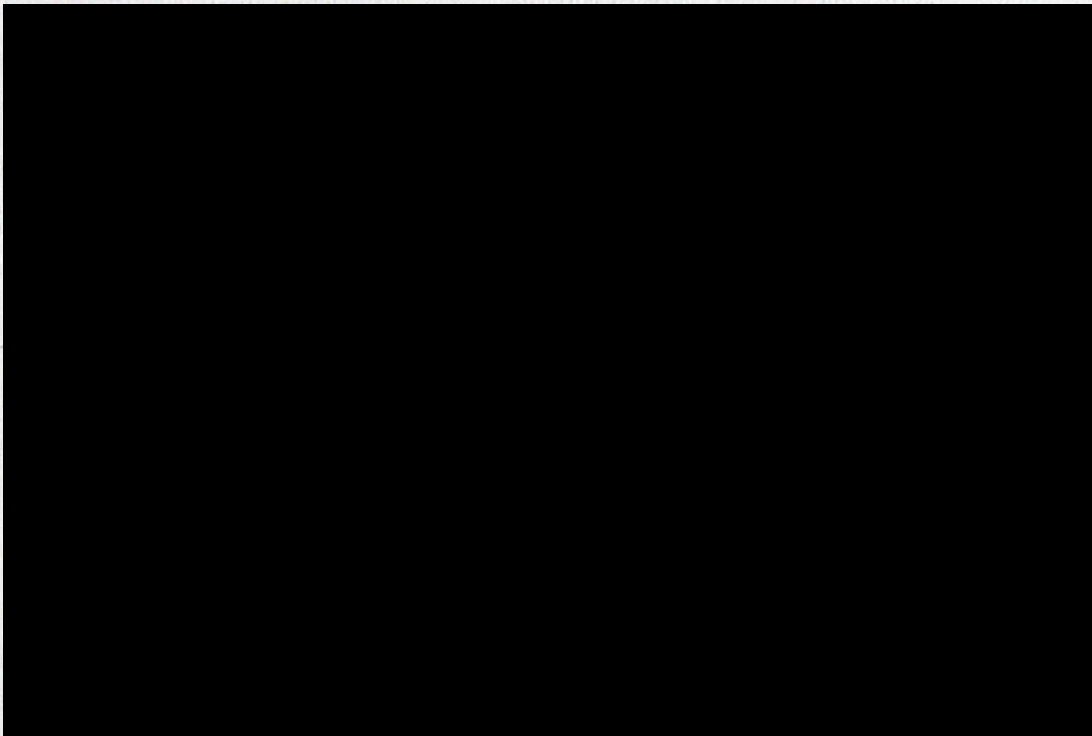
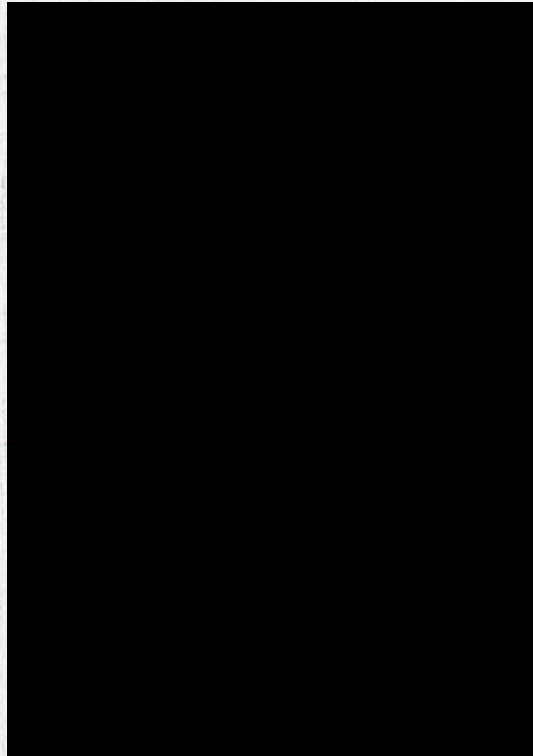
6, *Historija Bo njaka*, стр. 490

Извор 6

Карикатуре

Карикатуре су изложене на прозорима бањалучког демократског листа „Држава”, у знак протеста због политике сарадње владајућих радикала са Југословенском муслиманском организацијом и Словенском људском странком и спорости решавања аграрног питања.

А В ,
12789/1920, ; Ђ, Ѓ, Ѕ В ,
1918-1921, , . 171

Arhiv BiH, Fond Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, 12789/1920, prezidijal; Enes Omerovi , Politi ko nasilje u BiH 1918-1921, magistarski rad, Filozofski fakultet u Sarajevu, str. 171)

Извор 7

Споразум Владе и џемијета о гласању за Устав

„1. Досадашњи власници у Јужној Србији добивају праведну накнаду за одузету земљу...
3. Ако бивши власници немају никаквог другог земљишта, осим онога на коме живе кмети или које се налази у кметству сличном односу, таквим се власницима поред накнаде у новцу, обезбеђује најмање 20 хектара тј. 200 дунума зиратног земљишта, ако су се земљорадњом бавили или хоће да се земљорадњом баве убудуће сами или у властитој режији...
4. Ако бивши власници имају поред кметског земљишта ... још и потпуно слободног земљишта (беглука), добит ће само накнаду у новцу...”

Petranovi -Ze evi , Istorija Jugoslavije 1918-1988, str. 190-191

Извор 8

Елиминација феудалних односа у новоослобођеним крајевима

„Проширењем граница Србије 1878. године на југоисток (Ниш, Пирот, Лесковац) наметнуло се питање разрешења проблема имовинских односа у новоослобођеним крајевима. Србија, као земља слободног сељаштва, није могла трпјети спахијски и читлучки феудални турски систем, али је проглашење сељака власницима без накнаде било противно одредбама Берлинског уговора, који је изричито налагао поштовање имовинских права муслимана. Из новоослобођених крајева иселио се при завршетку рата знатан број мухамеданских становника. Прво насељавање, претежно Црногораца, било је нерегулирано и донијело је хаотично и самовласно заузимање земље и сјечу државних шума.”

:// . . / /A (6 A 2013)

Извор 9

Аграрна реформа и колонизација на просторима Косова и Македоније након Балканских ратова

„Једна од главних мера за сређивање стања на Косову и Метохији, исто тако у Македонији, требало је да буде аграрна реформа и колонизација... Уредба о насељавању новоослобођених и присаједињених области Краљевине Србије донета је, додуше, 20. фебруара 1914. године, али је било премало времена за њено методично и масовније спровођење у живот у мобилизацијским и ратним условима који су настали већ јула исте године. Главни је задатак био, међутим, ликвидација феудалних односа, који су и били претпоставка ранијих и затечених националних односа; земља се налазила већином у рукама читлук-сахибија (земљопосједника)... Носиоци феудалног система били су турски и албански бегови и читлук-сахибије, а зависно становништво састојало се од српске и албанске сиротиње.”

DLXVI

, 1986 /knjiga dostupna na http://www.rastko.rs/kosovo/istorija/knjiga_o_kosovu/ (6. 4. 2013)

Тезе за завршну дискусију

1. Код страна фокусираних на аргументацију, да ли се прецизирају аргументи битни само за њихову страну, или обе стране?
2. До које мере је аграрно питање допринело поделама унутар босанског друштва?
3. Како је аграрно питање утицало на миграције из земље?
4. Како је аграрно питање решено по окончању отоманске владавине (у Новом Пазару, на Косову и у Македонији), а како након завршетка аустроугарске владавине (у Босни и Херцеговини)?